

Kótyuk István: Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai – Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. (Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 22.) Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tan-
széke. Nyíregyháza, 2007. 340 lap

Kárpátalja számos ismert nyelvész adott a tudományak. Ám a politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok nem mindig tették lehetővé, hogy egy sikeres nyelvészeti pályamű a létrejötte után nyomtatott változatban az olvasó kezébe kerüljön. Több évtized elteltével kerülnek felszínre szinte már feledésre ítélt úttörő nyelvészeti munkák, mint például Dóhovics Bazil majd 170 évig kéziratban lappangó *Kijegyzése azon szónak, amelyek hason hangzatuk v[agy] és értelményük is mind a magyar, mind az orosz nyelvben* című nevezetes munkája, amely tulajdonképpen az első összefoglaló munka a magyar–ukrán és magyar–orosz lexikai kapcsolatok kutatása terén. Dóhovics Bazilnak a végül 2003-ban napvilágot látott kézírata kronológiailag elsőként etimologizálja – természetesen a maga korának a színvonalán – a hungarizmusokat a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban és a keleti szláv jövevényszavakat a magyar nyelvben.

Jelen könyvismertetést Kótyuk István 34 éve kéziratban lévő kandidátusi disszertációjának szenteljük, amely még napjainkban is alapműnek tekinthető a kárpátaljai magyar nyelvjárások ukrainizmusainak a kutatásában. Amint azt Zoltán András szerkesztői előszavában olvashatjuk, Kótyuk István disszertációjának „a maga korában az adott viszonyok között nem volt esélye arra, hogy megjelenjék nyomtatásban, noha mind témája, mind a feldolgozott anyag mennyisége, valamint a feldolgozás minősége indokoltá tette volna, hogy ne csak néhány egyre halványuló gépiratos példányban álljon a magyar és az ukrán kutatók rendelkezésére, hanem már a maga korában is szervesen beépüljön a két nyelv kapcsolataival foglalkozó szakirodalomba”. A munka jelentőségét az is emeli, hogy a lexikai kölcsönhatások nemcsak filológiai értéket képviselnek, hanem néprajzi, gazdaság- és művelődéstörténeti jelentőséggel is bírnak.

Még több mint három évtized távlatával sem veszítette el a kutatás aktualitását és újdonságát, mivel hasonló jellegű és tematikájú munka azóta sem látott napvilágot. Az immár könyv formájában is megjelent orosz nyelvű kandidátusi disszertáció négy fejezetből áll, ezek több alfejezetre oszlanak.

1. A bevezetőben a nyelvi kapcsolatok leírásával ismerkedünk meg, ezen kívül a történelmi adatokról is tájékoztatást kapunk: a kutatott terület településtörténetéről; továbbá itt ismerteti a szerző a munkában alkalmazott fonetikai átírást is.

A szerző az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatokat a belső permanens és marginális nyelvi kapcsolatokhoz sorolja, amely különböző történelmi időszakokban eltérő intenzitást mutatott. Részletes betekintést kapunk a kezdeti szláv–magyar viszonyról, amely a magyarok honfoglalásával hozható összefüggésbe. Az ungi régióban a magyarok és ukránok élete évszázadok óta szoros gazdasági és kulturális összefonódásban zajlott, és ez a két nép szókincsében is megmutatkozott. Az olvasó összképet kap a szerző által kutatott 18 ungi település elhelyezkedéséről, első írásban rögzített megnevezéséről, lakosságának számáról, összetételéről, az iskolai oktatás nyelvéről. Történelmi valóságnak minősülnek a szerző által is megfogalmazottak, hogy a szovjethatalom létrejöttével fellendülés mutatkozott a kárpátaljai falvakban: minden faluban iskolát, művelődési központot, könyvtárt, orvosi rendelőt hoztak létre (igaz, néhány évtized elteltével már minden romokban hevert).

A bevezetőt követő első fejezetben a munkában alkalmazott fonetikai átírással ismerkedünk meg, amely többnyire a magyar helyesírásra épül néhány kiegészítéssel. Ezen belül az ungi magyar nyelvjárás nyelvi (fonetikai, morfológiai, szintaktikai) tulajdonságainak a részletes bemutatására is sor kerül (29–46). A legtöbb hangtani és szótani nyelvjárásai sajátosság ma is jellemző a kárpátaljai magyar nyelvjárásokra.

2. A második fejezet a magyar nyelv szláv, illetve ukrán kölcsönszavainak kutatástörténetével foglalkozik (47–66). A szerző konstatálja, hogy a keleti szláv–magyar nyelvi kapcsolatok már a 9. században elkezdődtek. Az újabb nyelvészeti kutatások valószínűsítik, hogy ez a kapcsolat jóval korábbra, a 7. század közepére nyúlik vissza.

Már a 13. században felfigyeltek arra, hogy némely magyar szó egybehangzik a megfelelő szláv szóval. A 16. századtól kezdve a kutatók megpróbálták megmagyarázni ezt a nyelvi jelenséget. Itt találhatjuk meg Franz Miklosich *Die slavischen Elemente im Magyarischen* (1871) című munkája elemzését, amely a magyar nyelvet ért szláv hatás tekintetében Kótyuk István szerint is az első tudományos munka. Részletes elemzést kapunk a magyarországi szlavisták kutatásairól. A szerző kiemeli Asbóth Oszkár úttörő tevékenységét – a szláv kölcsönszavak hely- és időbeli kérdéseinek a vizsgálatát; Melich János új szempontjait a szláv–magyar nyelvi kapcsolatok tanulmányozásában. Részletesen kitér Kniezsa István *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* című kétkötetesre tervezett munkája első kötetének elemzésére is, kiemelve a munka fontosságát a további kutatásokban, és felvázolja annak néhány hiányosságát. A szerző méltatja Kiss Lajos és Gáldi László szerepét a nyelvjárási szinten is végzett szlavisztikai jövevényszó-kutatásban.

A magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok tanulmányozásában a szerző megemlíti az Ungvári Állami Egyetem kutatóinak tevékenységét, többek között Petro Lizanec, Aleksandr Rot, Josyp Dzendzeliw'skyj, Vasyľ Oros, Kyrlyo Halas munkásságát. Kótyuk István megjegyzi, hogy a magyart ért keleti szláv nyelvi hatás a legkevésbé kutatott területe a szlavisztikának.

Nem kutatták a kárpátaljai magyar nyelvjárások ukrainizmusait sem, holott a magyar és az ukrán nyelv egymásra hatására már a 19. század első felében felfigyelt Fogarassy János (vö. Fogarassy 1833). Ezt a hiányt pótolva választotta disszertációja témájául az Ung-vidék magyar nyelvjárásait ért ukrán nyelvi hatást Kótyuk István. Ahhoz, hogy az adott lexémát ukrainizmusnak minősítse, figyelembe vette a szó nyelvföldrajzát, szemantikáját és fonéma-összetételét, a szó meglétét más kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, illetve hiányát más szláv nyelvekben és/vagy a velük szomszédos magyar nyelvjárásokban, a szó szemantikai azonosságát az ungi magyar nyelvjárásban és az ukrán nyelvjárásokban; fontos körülménynek tekinti, ha a szó hangalakja kizárólag az ukrán nyelvből magyarázható. Az ukrán eredetre utaló kritériumokat minden szócikkben feltünteti a szerző.

3. A harmadik fejezet az ungi magyar nyelvjárás ukrainizmusainak tematikai csoportosításával foglalkozik (67–96). A szerző 247 lexikai elemet vizsgált meg, de az ukrán jövevényszavak reális mennyisége szerinte több is lehet, mivel az anyaggyűjtés során nem biztos, hogy az összes ukrán elemet sikerült adatolni, ezenkívül legalább 300 olyan szláv elem maradt feldolgozatlanul, amelyek közül többről a további részletes kutatás során lesz esetleg bizonyítható, hogy az ukrán volt az átadó nyelv.

A megvizsgált ukrainizmusok közül 78 Kniezsa István etimológiai szótárában is megtalálható. Ennek ellenére a szerző fontosnak találta e szavak közlését, mivel nélkülük az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszórétege nem lett volna teljes. Kniezsa munkájában 33 olyan szó van, amelyet ő szlovákizmusnak tekint, másik 7 szót pedig ismeretlen eredetűnek. Kótyuk István megállapítása szerint e szavak az ungi nyelvjárásban egyértelműen az ukránból származnak. A disszertáció anyagában 142 először rögzített ukrainizmus van.

A tárgyköri-tematikai csoportosítás során a poliszémia következtében egy szó akár több tematikai csoporthoz is tartozhat. Az ukrán kölcsönszavakat 21 tárgyköri-tematikai csoportba sorolja: 1. az ember tulajdonsága, külseje, cselekedetei; 2. testrészek; 3. rokoni és egyéb emberi kapcsolatok; 4. ruházat, mosás; 5. gasztronómia, étkezés; 6. házi szövés-fonás; 7. a ház berendezése; 8. gazdálkodási eszközök, épületek, helyiségek; 9. kultúrnövények, termesztésük, megművelésük; 10. vadnövények; 11. állattenyésztés, az állatok sajátosságai; 12. állatvilág; 13. népi gyógyászat; 14. vallás, szokások; hiedelmek; 15. ének, tánc, szórakozás; 16. állami, társadalmi és politikai élet; 17. nem-

zetek, népek megnevezései; 18. földrajz; 19. elvont fogalmak; 20. határozószók, indulatszók, segédszók; 21. egyéb.

Véleményünk szerint külön csoportba lehetett volna sorolni a cselekedeteket megnevező ukrainizmusokat, amelyeket a szerző az 1. tematikai csoportba sorolt; külön csoportot alkothattak volna a mesterséget megnevező szavak is. A 9. és 10. csoporthoz tartozó szavakat egy tematikai egységbe lehetett volna sorolni.

A tárgyköri-tematikai csoportokból látható, hogy az ukrán nyelv hatása a mindennapi élet minden területén megmutatkozott. A legtöbb kölcsönszó az emberi tulajdonságokhoz, cselekedetekhez tartozik, de számottevő a gazdálkodási eszközöket, gasztronómia és étkezés tárgykörébe tartozó ukrainizmusok száma is.

A szemantikai-grammatikai vizsgálat alapján az ukrainizmusok egy része egyjelentésű (121 szó). De a polisziémia is gyakori jelenség. A többjelentésű szavaknál néha két, három, négy, öt, sőt hat vagy akár nyolc jelentéssel is adatható egy-egy szó. Nyolc jelentése van a *paszkuda* szónak: 1) gazember; 2) nem tiszta asszony; 3) aki beleavatkozik más dolgába; 4) búbosbanka (állat); 5) begy; 6) pimasz, ronda; 7) szerénytelen ember; 8) utálatos, visszataszító (vö. Kótyuk 2007: 275–6).

Jelentéstani tekintetben Kótyuk István az ukrán kölcsönszavakat három csoportba sorolja: 1) amelyek új, eddig ismeretlen fogalmakat jelölnek; 2) amelyek lexikai megfelelői a már meglévő magyar szavaknak; 3) érzelmekifejtő szavak, amelyeknek a magyar nyelvben számos szinonimája van. Az első csoportba tartozik az ukrainizmusok nagy része, például *brindza* < juhtúró, *csurka* < hagymagyökér, *hucul* < Huculföld lakosa, *kozák* < Oroszország déli részén lakó ukrán, *pesztunka* < dada, *topolya* < nyárfa. A második csoportba olyan ukrainizmusok tartoznak, amelyek a magyar megfelelőitől emocionális árnyalatban vagy használati szférájukban különböznek, például a *szkotár* lexikai dublettje a *pásztor* főnévnek, amely még 'az ember vagy állat gyógykezelésével foglalkozó személy' jelentésben is használatos. A harmadik csoport szavai a szinonimasor gyarapítására kerültek az ungi magyar nyelvjárásba, például a *bidák* 'mulya', *nyetota* 'lusta, lomha' a 'jámbor, együgyű, szájtáti, mamlasz, mulya' szinonimasor részeként honosodott meg.

Az ukrainizmusok az új szavak képzésében is részt vettek, így például a *haluska* 'tészta' szóval a következő szavak képződtek: *haluskás*, *haluskalé*, *haluskaleves*, *haluskatészta*, *gyurothaluska*, *lekvároshaluska*, *káposztáshaluska*, *mákoshaluska*, *papírhaluska* stb. De archaikus jellegű szavak is adathatók például: *bumbariska* 'katicabogár', *csereda* 'csorda', *hojda* 'bölcső', *hosztina* 'vendégség', *lóka* 'hosszúszek', *rusznyák* 'ruszin, kárpátaljai ukrán', *szkotár* 'pásztor' stb.

A lexéma szemantikáját illetően a szerző két csoportot különböztet meg: 1) a legtöbb ukrán kölcsönszó ugyanazzal a jelentéssel került az átvevő nyelv rendszerébe; az ukrán polisziémia esetén még a szó több jelentése is átkerült az átvevő nyelvbe; a legtöbb szó ebbe a csoportba tartozik; 2) lényegesen kevesebb azoknak a kölcsönszóknak a száma, amelyeknek a jelentése nem egyezik az átvevő és az átdadó nyelvben, például a *potya* < *ПОТЯ* 'madár' szó az ungi magyar nyelvjárásban nem 'madár', hanem '(madár alakú) cipő' jelentésben ismert; a *pányi* < *ПАНИ* nem 'kisasszony, (úr)hölgy', hanem 'dologkerülő, naplopó'; *gyidu* < *ДІДО* nem 'nagyapó', hanem 'idős ember' jelentésben ismert.

Néhány ukrainizmus az összetett szavak részeként is elterjedt, vagy származékokat eredményezett, például a *brizgál* 'fröcsköl' ige segítségével a következő származékok képződnek: *bebrizgál*, *összebrizgál*, *szíjjelbrizgál*, *brizga*, *brizgás*, *brizgálás*.

Az ukrainizmusok az ungi magyar nyelvjárás frazeológiájába is beépültek: *hett veled* 'nem érdemes veled szóba állni' (vö. ukr. *ГЕТЬ З ТОБОЮ*); *olyan rizsi*, *hogy szinte világit* 'erős vörös színű' (vö. ukr. *ТАКИЙ РИЖИЙ, ЩО АЖ СВІТИТЬСЯ*); *sós*, *mint a ropa* 'nagyon sós' (vö. ukr. *СОЛЕНИЙ, ЯК РОПА*). A meghonosodott frazeologizmusokat a szerző két csoportba tagolja: az elsőbe azokat sorolja, amelyeknek minden szóelemük ukrán, például *nekrics nevolaj* 'légy csendben' (vö. ukr. *НЕ КРИЧ, НЕ ВОЛАЙ*), *ruszka vira tverda vira* 'az orosz hit erős' (vö. ukr. *РУСЬКА ВІРА – ТВЕРДА*

вира), *jaki jeden, taki druhi* 'amilyen az egyik, olyan a másik is' (vö. ukr. *який єден, такий другий*).

A második csoportba azokat sorolja, amelyek magyar elemeket is tartalmaznak: *pijте kicsi pálinku, repeszite béles* 'igyon egy kis pálinkát, vegyen bélest' (vö. ukr. *пийте трохи водки, беріть слоєне тісто*), *pojте, Szarka, jiszti hurka* 'jöjjön Szarka, hurkát enni' (vö. ukr. *ідіть, Сарко, їсти ліверну ковбасу*).

A kölcsönelemek között köszöntések, jókívánságok, felkiáltások is találhatóak, például *Dobre ráno* 'Jó reggelt' (vö. ukr. *Добрий ранок*); *Dobri vecser* 'Jó estét' (vö. ukr. *Добрий вечір*); *Krisz-*

tosz voszkresz! 'Krisztus feltámadt', (vö. ukr. *Христос воскрес*); *Dáj bozse szerencse* 'Adj, Istenem, szerencsét' (vö. ukr. *Дай, боже, щастя*). Véleményünk szerint a *Dobri vecser* köszönési alak inkább az orosz formára utal (vö. or. *Добрый вечер*), az ukr. *вечір* főnévből *-i* magánhangzó van.

Az ukrán hatás észlelhető a tulajdon-, állat- és helynevek körében is. A szerző véleménye szerint ezek a szavak fontos részét képezik az ungi magyar szókincsnek, tanulmányozásuk nemcsak a nyelvtudományt, hanem a történelmet, az etnológiát és a régió történelmi földrajzát is gazdagítja. A vidék lakosai között olyanok is vannak, akik magyarnak vallják magukat, az ukrán nyelvet nem beszélik, ám ukrán családnevük van: *Horbács* < *Горбач*; *Holovácska* < *Головачко*; *Kacsur* < ukr. *Качур*; *Kótyuk* < ukr. *Ковтюк*; *Lelekács* < ukr. *Лелекач*; *Lizák* < ukr. *Лизак*.

Néhány becenév is előfordul, például *Janku* < ukr. *Янку* a *Янко* névből, *Misku* < ukr. *Мішку* a *Міша* névből. Az állatnevek is élénk ukrán hatást mutatnak: *Riska* < ukr. *Рижка*; *Misu* < ukr. *Мішу*; *Bodri* < ukr. *бодрий* 'élénk'. A helynevek is érdekes képet festenek: *Osztró* < ukr. *острів* 'sziget', *Bereznek* < ukr. *березник* 'nyírfaerdő', *Horka* < ukr. *горка* 'domb'. Véleményünk szerint az *Osztró* < ukr. *острів* a hangtani sajátosságok figyelembevételével inkább az orosz *остров* átvételére utal.

A disszertáció megírása idején a szovjet korszak neologizmusai is az ungi magyar nyelvjárás aktív szókincsébe tartoztak. Adatoltak olyan orosz/ukrán mozaikszók, amelyek viszonylag rövidebbek voltak a magyar megfelelőiknél, ezért kerültek a magyar ajkú lakosság aktív szókincsébe, például *szilpóu* < ukr. *сілпо* 'községi fogyasztási szövetkezet', *finvigyil* < ukr. *фінвідділ* 'pénzügyi hi-

vatal'. A szovjet korszakban elterjedt szavakat a szerző 6 csoportba sorolja: 1) a szovjet intézményrendszerrel kapcsolatos szókincs, például *ráda* < ukr. *рада* 'tanács'; a megyei intézmények épülete Ungváron'; *szilráda* < ukr. *сілрада* 'falusi tanács', *vikonkom* < ukr. *ВИКОНКОМ* 'végrehajtó bizottság'; 2) az ipar és mezőgazdaság tárgykörébe tartozó szavak: *holova* < ukr. *ГОЛОВА* 'a kollektív gazdaság vezetője', *zmina* < ukr. *ЗМІНА* 'váltás', *lánka* < ukr. *ланка* 'tag'; 3) a hivatalos élet szavai: *objáva* < ukr. *ОБ'ЯВА* 'hirdetmény', *vidomiszt*, *vidomiszty* < ukr. *ВІДОМІСТЬ* 'jegyzék', *zájáva* < ukr. *ЗАЯВА* 'kérvény'; 4) az életkörülményekkel kapcsolatos szavak: *horilka* < ukr. *ГОРІЛКА* 'pálinka', *hrecska* < ukr. *гречка* 'hajdina', *litucska* < ukr. *ЛІТУЧКА* 'kisbusz', *visivánka* < ukr. *ВИШИВАНКА* 'hímzett ing'; 5) a kereskedelemmel kapcsolatos szavak: *csájna* < ukr. *чайна* 'teázó', *molocsárnya* < ukr. *МОЛОЧАРНЯ* 'tejszarnok'; 6) az oktatás szókincsébe tartozó szavak: *csodennik* < ukr. *ЩОДЕННИК* 'napló', *gyidmoroz* < ukr. *ДІД МОРОЗ* 'télapó', *vecsir* < ukr. *ВЕЧІР* 'iskolai est', *sztudent* < ukr. *СТУДЕНТ* < ukr. 'diák'. Helyesen összegzi a szerző, hogy a neologizmusok forrásnyelve akár az ukrán, akár az orosz nyelv is lehetett. Véleményünk szerint bátran nevezhető a felsorolt szavak egy része szovjetizmusnak is.

4. A negyedik nagy fejezet az ukrainizmusok fonetikai és morfológiai adaptációjának kérdéseivel foglalkozik. A fonetikai adaptációt a szerző a korrelatív és az asszociatív hangtani szinten elemzi.

A magánhangzók adaptációja során a rövid magánhangzók mellett a hosszúk is gyakoriak, akárcsak a diftongusok, például az *o* magánhangzónak az ungi magyar nyelvújrásban *o* (~ *ó*) ~ *a* ~ *ou* megfelelői vannak: *bozse* < *боже* 'istenem', *mòrkóu* < *морква* 'sárgarépa'; az ukrán *e* magánhangzónak a magyar *e* (~ *ē*) felel meg: *csereda* < *череда* 'csorda', *petruska* < *петрушка* 'petrezselyem'. A szerző megjegyzi, hogy az *e* magánhangzó az ukrainizmusok mindössze 19%-ban található;

következtetésképpen megállapítja, hogy az ungi magyar nyelvújrás „nem szívesen” kölcsönzi az *e* magánhangzós szavakat. A vizsgált nyelvújrásban tulajdonképpen minden magyar hosszú magánhangzó előfordul az ukrán kölcsönszavakban. A mássalhangzó-adaptáció során a lágy mássalhangzók csak részben maradnak meg: a legtöbb ukrán lágy mássalhangzónak nincs magyar megfelelője, ebben az esetben a lágy ukrán mássalhangzót a kemény magyar megfelelő váltja: *ráska* < *ряска* 'békalcse', *kupec* < *купець* 'kereskedő', *paszkudnyica* < *паскудниця* 'rendetlen, becstelen nő'.

A morfológiai adaptáció során a jövevényszavak szófaji megoszlásával ismerkedünk meg, illetve az adaptáció során bekövetkezett változások kerülnek előtérbe. A kölcsönelemek között van főnév, melléknév, ige, határozószó, módosítószó és indulatszó is.

A főnevek alkotják a kölcsönvételek legnagyobb arányát (172 szó). Az ukrán grammatikai rendszerben a főneveknek három neme van (hím-, nő- és semlegesnem), illetve négy ragozási típushoz sorolandók, amelyek a magyar grammatikai rendszerhez adaptálódva elvesztették ezeket a kategóriákat. A legtöbb főnév egyes szám alanyesetben honosodott meg az átvevő nyelvújrás rendszerében. Az ukrán nőnemű főnevek aránya a legmagasabb (mintegy 101 szó), 57 hímnemű szó található és csupán 8 -*o*, -*я* végződésű semlegesnemű főnév. A szerző 4 mássalhangzóra végződő nőnemű főnevet adatolt: *kulimáz* < *коломазь* 'szekérkenőcs', *morkó* < *морка* 'sárgarépa', *pecsáty* < *печать* 'pecsét', *cerkó* < *церква* 'templom'. Ám a négy ukrainizmus közül kettő

az I. deklinációcsoporthoz tartozik -*a* végződéssel, és csak az első kettő része a mássalhangzóra végződő III. deklinációcsoportnak. Az ukránban a pluralia tantum kategóriába tartozó főnevek az ungi magyar nyelvújrásban egyes számú alakban honosodtak meg a magyar nyelv rendszeréhez illeszkedve, például: *vecsúrka* < *вечурки* 'a fiatalok esti szórakozása', *lecske* < *клевчки* 'kocka', *piroha* < *пирог* 'derelye', *csinya* < *чини* 'szövőeszköz'. Néhány szó függő esetben honosodott meg (mivel az ukrán nyelvben ez az alak használatos gyakrabban), például *pecu* < *пецу* 'fekvőhely a kályhánál' – az ukrán nyelvújrási *пец* 'kályha' (standard *пiч* 'ua.') leggyakrabban a *лежанка коло пецу* 'a kályha melletti fekvés' szókapcsolatban volt használatos birtokos esetben, ezt hallották leginkább a magyarok is, amikor átvették a szót; a *gyidu* < *д'iду* 'öregapó' leggyakrabban megszólító alakban (vocativus) volt használatos az átadó nyelvben.

Az ukrán jövevények között több olyan szó is előfordul, amely az adaptáció során más szófaji kategóriába került. Így például néhány ukrán főnév a melléknév kategóriájában honosodott meg, vagy mindkét szófaji kategóriában előfordul (*hucul* 'kárpátaljai ukrán', *rumuny* 'román ember', *ruszin* 'kárpátaljai ukrán' stb.), a személyragos igék általában indulatszóként adaptálódtak (*csekaj* 'várj', *probuje* 'próbálja meg', *kostuje* 'kóstolja meg'); főnévként és indulatszóként honosodott meg a *cinya* 'disznó' szó, illetve a *hojda* 'hinta' is.

Az igék (összesen harmincegyet tartalmaz a disszertáció) kivétel nélkül a morfológiai alak (szuffixum és flexió) nélkül honosodtak meg az átvevő nyelvben, eltérően az átadó nyelv igerendszerétől, amelyben a morfológiai alak az igéképzés nélkülözhetetlen része. Minden ige -*l* képzős lett: *brinkál* < *бринькати* 'csörget, csörömpöl', *brizgál* < *бризгати* 'fröcsköl', *cserpál* < *черпати* 'merít', *drimál* < *дрімати* 'szunyókál' stb. Ami a grammatikai jelentést illeti, a szerző megjegyzi, hogy minden ige a verbum activum és a verbum durativum kategóriába sorolandó: *buhál* < *бухати* 'üt, ver', *csuhol* < *чухати* 'dörgöl, dörzsöl', *lapatyál* < *лопотати* 'gyorsan, érhethetetlenül fecseg', *macál* < *мацати* 'tapogat', *pratál* < *прятати* 'elrejt, eldug', *tókál* <

ТОВКАТИ 'kopog, csépel', de tárgyatlan ige is előfordul: *brizgál* < *бризгати* 'fröcsköl', *kuputál* < *клопотати* 'igyekeznek, aggódik, kér stb.', *poklonyál* < *ПОКЛОНЯТИ(СЯ)* 'meghajol a szent kép előtt a templomban', *rihál* < *ригати* 'felköhög'.

Néhány ukrainizmus az ungi magyar nyelvjárásban segédszóként honosodott meg: indulatszóként a *bisztra* < *бистро* 'gyorsabban', *bozse* < *боже* 'istenem', *csekaj* < *чекай* 'várj', *nedaj-*

bozse < *не дай боже* 'ne adj isten!'; határozószóként: *nyigdasoha* < *Н'їгдашога* 'sohase', *hett* < *геть* 'el innen', *nedájbozse* < *не дай боже* 'ne adj isten!'; módosítószóként: *dobri* < *добре* 'rendben', *rozumijes* < *розумієш* 'érthető'. Egyazon szó több szófajhoz is tartozhat, emiatt

hiányoljuk a szövegkörnyezetet, amelyben jól látható lenne az adott szó több szófajhoz való tartozása. A szerző megállapította, hogy a határozószók, módosítószók és indulatszók meghonosodása az ungi magyar nyelvjárásban az intenzív ukrán nyelvi hatásra utal. Általában az ukrán kölcsönzavak mind fonetikailag, mind morfológiailag adaptálódtak az átvevő nyelv rendszerében.

Az összegzésben a szerző kiemeli, hogy a magyar–ukrán nyelvi kölcsönhatás nemcsak nyelvjárási szinten észlelhető, részben az irodalmi nyelvre is hatással volt. A disszertációban 142 először rögzített ukrainizmust találunk, a többi 105 ismert volt a tudományos szakirodalomban Kniezsa István, Balczyk Emil, Petro Lizanec és mások kutatásai alapján.

Az általam ismert Bereg-vidéki magyar nyelvjárásban a következő ukrainizmusok használatosak: *abora* 'csűr', *balamuta* 'galiba', *brindza* 'juhtúró', *brizgál* 'fröcsköl', *butyka* 'bódé', *cinyka* 'malac', *csurka* 'összefogott hajcsomó', *durák* 1) 'hülye', 2) 'kártyajáték', *haluska* 'tészta', *harisnyia* 'ua.', *hárkál* 'felköhög', *hucul* 'kárpátaljai ukrán', *kalamajka* 'zúrzavar, zaj', *kalyiba* 'pásztor-kunyhó', *kazal* 'szénaboglya', *kulimáz* 'szekérkenőcs', *lapatyál* 'fecseg', *lapcsinka* 'burgonya és fokhagyma liszttel keverve és serpenyőn kisütve', *laska* 'hosszúra vágott főtt tészta, finometélt tészta', *morkó* (*murkó*) 'sárgarépa', *pányi* 'nagyságos asszony, lusta nő', *pászka* 'húsvéti fonott kalács', *pelenka* 'ua.', *petruska* 'petrezselyem', *prosztják* 'jó lelkű, egyszerű ember', *pup* 'köldök', *putál* 'kever, felkavar, rendtelenséget csinál', *supál* 'ujjával megérint valakit', *susukál* 'sugdos', *taradajka* 'kétkeresek zöldségzállító kocsija'. Megjegyzendő, hogy az Ung-vidéki magyar nyelvjárásban több ukrán lexikai elem honosodott meg, mint a Bereg-vidéki nyelvjárásban, ez többek között a környező ukrán falvak hatása miatt, illetve a megyei központ közelségének következtében alakulhatott így.

Kótyuk István kandidátusi disszertációját magas tudományos színvonal jellemzi, amelyben a szerző az ungi magyar nyelvjárás ukrán kölcsönzavainak a legmélyebb tudományos elemzését adja. A munka számos fontos információt nyújt az ukrán és magyar nyelvtudomány, történelem, etnográfia és nyelvföldrajz számára egyaránt.

Véleményünk szerint célszerű lenne Kótyuk István hagyományait követve megvizsgálni más kárpátaljai, többségében magyarlakta település lakóinak nyelvében a szláv (keleti szláv, ukrán) nyelvi hatást. Meggyőződésünk, hogy számos új, eddig nem rögzített szláv kölcsön- és tükörszó gazdagítja a kárpátaljai magyar nyelvjárásokat, mint ahogyan a magyar nyelv is aktív hatással van a kárpátaljai ukrán/ruszin nyelvjárásokra – s ezáltal a regionális irodalomra – napjainkban is (vö. Mokány 1966; Lizanec 1970, 1976; Udvari 1997; Bárányné Komári 2005).

„Kulcsfontosságú lenne a könyv magyar nyelvű változatnak megjelentetése is, hogy a magyar nyelvészek legfiatalabb nemzedéke is megismerkedhessen egy a történelmi Magyarországhoz tartozó vidék magyar ajkú lakosságát ért szláv/ukrán nyelvi hatással” – emelte ki könyvbemutató beszédében P. Lakatos Ilona főiskolai tanár a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékén 2008. április 28-án tartott könyvbemutató elhangzott beszédében. A magyar fordítást türelmetlenül várják az olvasók.

SZAKIRODALOM

- Bárányné Komári 2005. = Барань-Комари Є. До питання про унгаризми у народній мові карпатоукраїнців (русинів) Закарпаття. *Studia Russica* XXII. Budapest, 115–29.
- Dóhóvics Bazil 1835. *Kijegyzése azon szóknak, amellyek hason hangzanak v[agy] és értelményük is mind a magyar, mind az orosz nyelvben*. Kiadva: Дзендзелівський Й., Сак Ю., Штернберг Я.: Василь Довгович – зачинатель досліджень угорсько-українських та угорсько-російських лексичних сходжень. Ужгород, 2003.
- Fogarassy János 1833. Русько угорска ілі мадарска граматіка для скорога и легкаго азыка сего обученія. Сложена и тіснена у Відню-Віеннъ року аѢлг.
- Kniezsa István 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I/1–2, Budapest.
- Lizanec P. M. 1970. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok* (a kárpátontúli ukrán nyelvjáráások alapján). (Egyetemi jegyzet). Uzshorod.
- Lizanec 1976. = Лизанец П. М. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Будапешт.
- Mokány 1966. = Мокань А. А. Венгерские заимствования в мараморшском украинском диалекте Закарпатской области. (Kandidátusi disszertáció, kézirat). Тарту.
- Udvari 1997. A ruszin (kárpátukrán)–magyar együttélés nyelvi tükröződése Dmitro Keselya „Hoszundragosi” című művében. In: Kiss Gábor–Zaicz Gábor (szerk.): *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Budapest, 423–36.

Bárányné Komári Erzsébet